

uvodnik Foreword

Pierre Teilhard de Chardin — teolog, filozof i paleontolog

Povodom 60. godišnjice smrti

Marito Mihovil Letica

»Ni u svojim osnovnim aktivnostima koje može pokretati samo nada u nešto neuništivo; ni u svojim kolektivnim odnosima koji za svoje uspostavljanje iziskuju djelovanje jedne pobjedonosne ljubavi — život obdaren mišljenjem ne može ostati postojan u djelovanju i napredovanju ako iznad njega ne prosijeva neki najviši pol privlačnosti i postojanosti. Ni u individualnome ni u društvenome smislu noosfera se s obzirom na svoju strukturu ne može zatvoriti na drugi način doli pod utjecajem stanovitoga središta *Omega*. / Posrijedi je postulat do kojega nas logičkim slijedom dovedoše iskustveni zakoni evolucije što ih primijenismo u cijelosti na čovjeka.«

Navod je to dvaju odlomaka (prev. M. M. L.) iz knjige *Fenomen čovjeka* (*Le phénomène humain*, Éditions du Seuil, Paris, 1955.), iz njezina epiloga naslovljena »Fenomen kršćanstva«.

Valja ovdje spomenuti da je filozof Mortimer J. Adler smatrao *Fenomen čovjeka* »jednom od najvažnijih knjiga 20. stoljeća«, a njezin je pisac, prema riječima benediktinca Henrija le Sauxa, »temeljni autor za spas kršćanstva«. Drugi su pak dotičnog autora i njegovo cjelokupno naučavanje ocijenili »jednim od najtežih misaonih slučajeva 20. stoljeća«.

Čak i ako su te kvalifikacije pretjerane, trebamo se — povodom 60. godišnjice njegove smrti — brižljivo i preispitivački prisjetiti života i djela čovjeka na kojega se odnose.

Pierre Teilhard de Chardin, isusovac, teolog, filozof, antropolog i paleontolog svjetskoga glasa i značaja, rođen je 1. svibnja 1881. u dvorcu Sarcenat nedaleko Clermont–Ferranda u Francuskoj, kao četvrto od ukupno jedanaestero djece u obitelji pobožnih roditelja Emanuela i Berthe–Adele. Od oca je mali Pierre naslijedio zanimanje za prirodopis, a od majke pobožnost prema Presvetomu Srcu Isusovu. Još kao dječak ulazi u isusovački *collège* u Mongreu. Družbi Isusovoj pristupa 1899. Godine 1902. zadobiva u normandijskome gradu Caenu licencijat iz književnosti. Nakon završenih studija prirodnih znanosti predaje od 1905. do 1908. fiziku i kemiju na isusovačkome kolegiju u Kairu, a za boravka u Egiptu bavi se i geološkim istraživanjima u Fayumu. Potom odlazi u Englesku, u Hastings, na studij teologije. Za svećenika je zaređen 1911., a sljedeće godine upisuje u Parizu studij geologije.

Izbijanjem Prvoga svjetskog rata biva unovačen u francusku vojsku te kao bolničar sudjeluje u nekoliko najvećih bitaka (Champagne, Verdun, Marna). Tada razvija glavne smjerove svojega naučavanja i piše nekoliko eseja po kojima će postati glasovit. Nakon završetka rata Teilhard završava odgodene studije i stječe doktorat na Sorboni, potom neko vrijeme predaje na pariškome Institut Catholique te 1923. odlazi u Kinu da bi pomogao u geološkim istraživanjima subratu isusovcu Emileu Licentu.

Teilhardove nevolje s crkvenim vlastima započinju 1924., kada stanovita njegova rasprava, napisana za privatnu uporabu — gdje kaže da je pripovijest o Adamu i Evi *parabola* koju ne treba razumijevati doslovno, faktografski, nego *alegorijski* — dopijeva u Rim. Crkvene su vlasti od njega zahtijevale da se sporazumno obveže kako ne će napisati ni kazati »ništa što bi bilo u suprotnosti s 'tradicionalnim' crkvenim naukom o istočnome grijehu« te da će se podčiniti i drugim ograničenjima glede objavljivanja teoloških i filozofskih radova.

Potrebno je istaknuti to da Teilhard nije držao priču o Adamu i Evi neistinom — već je smatrao da ta istina nije striktno biografska, faktografska i esencijalna, nego univerzalna, alegorijska i egzistencijalna. To znači kako je dotična pripovijest istinita na način da za čovjeka ima egzistencijalno, sudbonosno značenje i važnost, jer posljedice istočnoga grijeha čovječanstvo osjeća i danas. De Chardin je kao spasitelja od smrtonosnih posljedica istočnoga grijeha bezuvjetno prihvaćao tzv. »novog Adama«, koji ispravlja i otkupljuje Adamov iskonski grijeh — a to je Isus Krist! Sve u skladu s *Poslanicom Kološanima*: »Jer svukoste staroga čovjeka s njegovim djelima i obukoste novoga, koji se obnavlja za spoznanje po slici svoga Stvoritelja!« (Kol 3,9–10).

De Chardin je napisao članak o shvaćanju istočnoga ili iskonskoga grijeha usklađenog s prirodnim znanostima, nastojeći pomiriti evolucionizam i kršćanski nauk o stvaranju. Pritom je razlikovao tri stadija evolucije: kozmogenezu, biogenezu i noogenezu, te je na toj osnovi razvio zakon usložnjavanja prema kojemu evolucija polazi od anorganskoga do organskoga svijeta, čineći kvalitativne skokove, zatim organski razvoj dovodi do čovjeka, te od čovjeka dalje do višega stadija integracije i oduhovljenja. Slijed ide od *hominizacije* do *humanizacije*.

Zanimljivim biva napomenuti da je najpoznatije svoje djelo *Fenomen čovjeka* Teilhard završio 1940., dok je za vrijeme japanske okupacije živio u Peking; bilo je to 11 godina nakon što je njegova ekspedicija pronašla lubanju pekinškoga čovjeka *sinantropa*, koji je živio prije 400.000 godina: prvoga čovjeka odnosno pračovjeka koji se služio vatrom. Zbog toga otkrića prozvaše u Kini Teilharda »blistavim isusovcem«. On je držao da je čovjekov fenomen etapa što vodi od biosfere prema duhovnomu prostoru noosferi, koja je priprava za *dolazak kozmičkoga Krista*.

U djelu *Hvalospjev svemira* (Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1998.) Pierre Teilhard de Chardin piše: »U dodiru sa supstancijalnom Riječi, Svemir je, neizmijerna Hostija, postao Tijelom. Sva Materija je, Bože moj, po tvojemu Utjelovljenju odsada utjelovljena.«

Premda je posrijedi naučavanje o oduhovljenoj materiji, nema tu ničega što bi se moglo razložno dovesti u vezu s panteizmom. Jer panteizam naučava da su svijet i

bog istovjetni, istoznačni — a Teilhard govori nešto posve drugo: da sve što postoji, sav neživi i živi svijet, čitav svemir, teži ili smjera prema Kristu, odnosno jednomu i jedinomu, trojednom osobnom Bogu, koji će naposljetku biti prisutan u svemu postojećem. A to je potpuno u duhu i smislu onoga što sv. Pavao piše u *Prvoj poslanici Korinćanima*: »I kad mu sve bude podloženo, tada će se i on sâm, Sin, podložiti Onomu koji je njemu sve podložio da Bog bude sve u svemu« (1 Kor 15,28–29).

Zaista, uzmemo li u obzir da su prema panteizmu neosobni bog i svijet istovjetni, može li se uskladiti s panteizmom Teilhardovo naučavanje da svijet *teži osobnomu Bogu*? Ima li smisla govoriti o usmjerenosti, težnji svijeta nečemu/nekomu ako je svijet već sada istovjetan s onim čemu/komu teži?

Pierre Teilhard de Chardin svojim je naučavanjem prenio pojam utjelovljenja na kozmičku razinu, ističući da će se čovjek pridružiti Bogu u *točki Omega*, točki duhovnoga savršenstva. To je također pavlovski, u skladu s *Poslanicom Efežanima*, gdje se Crkva promatra kao univerzalna, uosobljena zbilja, kao zajedništvo i punina zemaljskog Bogočovjeka Isusa i nebeskog, uzašlog, proslavljenoga Krista, kozmičkoga Svevladara: »Ono 'uzađe' — što drugo znači doli to da i side u donje krajeve, na zemlju? Koji side, isti je onaj koji i uzađe ponad svih nebesa da sve ispuni« (Ef 4,9–10).

Mogli bismo u tome smislu kazati da je Pierre Teilhard de Chardin živio i vjerovao ravnajući se i usmjeravajući prema formuli *Isus Krist* — u tim dvjema riječima sadržana je bît kršćanske vjere. Naime, kada pomislimo ili izgovorimo »Isus Krist«, mi smo zapravo kazali »Isus jest Krist!«, premda je prezent glagola *biti* ostao implicitan, neizrečen — u slučaju i događaju Isusa Krista to *biti* znači apsolutno *jest*: posrijedi je prezent koji je sveprisutan, nenadvladiv, vječan. Dakle, formulom *Isus Krist* izričemo ovu vječnu istinu: povijesni, zemaljski, prijeuskrсни čovjek Isus iz Nazareta i kozmički, nebeski, poslijeuskrсни Krist u slavi, Svevladar, Pantokrator — jedna su te ista jedincata osoba: i to stvarna.

Pierre Teilhard de Chardin posve se podložio i suobličio formuli *Isus Krist*; on je govorio o tome da tvar, zemlja od koje bijahu sazdani Adam i »novi Adam« ulazi zajedno sa čitavim svemirom, slijedom evolucijskoga procesa, u kristocentričnu nebesku slavu. Tomu govoru posvetio je Teilhard čitav svoj život.

Treba se s osobitom pomnjom osvrnuti na okolnost da Teilhard, premda se materiji obraćao u hvalospjevima, nije zastupao materijalistički evolucionizam — nego *spiritualistički*. Naime, on smatraše da je evolucija univerzalni proces i zakon; dakle, ne samo zakon koji se dohvaća organskoga svijeta. Iz kozmogeneze kao evolucijskoga »radanja svemira« proizišla je geogeneza te iz nje biogeneza. Sve veći stupnjevi životnosti, svjesnosti (psihizma) doveli su do antropogeneze ili pojave čovjeka, koji je *osviještena evolucija svijeta* i ujedno kulminacijska točka cjelokupnoga prethodnog kozmičkog razvoja.

Okolnošću da je Bog postao čovjekom, Svevišnji se u Bogočovjeku Isusu Kristu uključio u kozmičku povijest. Time Isus Krist postade *organsko središte svemira, univerzuma* — međutim, ne na neki gnostičko–ahistorijski način, nego u konkretnome prostoru i vremenu, rođenjem od žene, Djevice Marije, *zemaljskim životom, smrću na križu te uskrsnućem i uzašašćem u nebesku slavu*. U Teilhardovoj su teologiji na osoban i osobit način prožeti kršćanski *personalizam* i kršćanski *univerzalizam*.

No Teilhardovo je učenje izuzetno teško, složeno, slojevito, otvoreno različitim tumačenjima. On je sâm nerijetko rabio riječ *panteizam*, stavljajući je doduše u navodne znakove i tumačeći da je posrijedi »apsolutno zakonit 'panteizam'«, pravovjeran i kršćanski, gdje se jedinstvo s Bogom ne postiže identifikacijom, nego »diferencirajućim i sjedinjujućim djelovanjem« gdje će Bog naposljetku biti »sve u svemu«. S obzirom na spominjanje panteizma te miješanje materije i duha, pri čemu bi duh bio nekovrsni viši stupanj materije — treba razumjeti da je onodobna Crkva ocijenila Teilhardovo učenje ne samo prijepornim nego i opasnim.

Valja istaknuti i ovo: premda su Teilhardu crkvene vlasti 1925. doživotno zabranile javno djelovanje, tj. predavanje na sveučilištima i objavljivanje radova, on je do kraja ostao vjeran Crkvi i svojemu Isusovačkom redu, odan Velikom Poglavaru, kako je nazivao Papu. Kada je de Chardin bio primljen za člana Francuske akademije i imenovan časnikom Legije časti te mu je ponudeno mjesto na Collège de France, najvišemu znanstvenom zavodu Francuske — on je iz poslušnosti otklonio ukazanu čast.

Na stanovit je način rehabilitiran 1981., gotovo tri desetljeća nakon smrti, kada je vatikanski državni tajnik za vanjske poslove napisao pismo u kojemu ga naziva »čovjekom koji je u dubini duše bio čvrsto vezan uz Krista«. K tome se utemeljeno smatra da su Teilhardove misli utjecale na neke formulacije Drugoga vatikanskog sabora, poglavito na pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes*. Premda je Joseph Ratzinger u knjizi *Uvod u kršćanstvo* (1968.) kritizirao njegov biologizam i evolucionizam, zasigurno je kao papa Benedikt XVI. mislio na Teilharda kada je 2009. govorio o svijetu kao živoj hostiji, o svijetu koji svojom evolucijom, koja je u isti mah i posvećivanje, smjera prema zajedništvu s trojstvenim Bogom.

Bit će zanimljivo vidjeti što je biskup Mijo Škvorc, Teilhardov subrat isusovac, napisao o Teilhardovu shvaćanju i prihvaćanju evolucije: »Koliko god Teilhard prihvaća evoluciju gotovo kao tezu, a ne samo kao hipotezu, ne shvaća svijet, poput Bergsona, u rasapu i divergenciji. Bergsonova je evolucija nalik na raketu koja se troši izbacujući nove, da bi napokon sve utrnule..., a Teilhard se bori za konvergenciju koja razvojnim silama i putovima želi sve zbivanje svesti u završno kozmičko jedinstvo« (u: P. T. de Chardin, *Hvalospjev svemira*, nav. dj., pogovor).

De Chardin je znao slaviti misu na otvorenom, gdje je oltar bio čitav materijalni svijet, a crkveni svod čitav svemir. Molio je u zanosu: »Prikazat ću Ti, ja — Tvoj svećenik, na oltaru čitave zemlje rad i patnju svijeta!«

Posljednje četiri godine života Teilhard je ponajvećma boravio u Sjedinjenim Američkim Državama. Sredinom ožujka 1955. u New Yorku, na ručku u francusko-me konzulatu, rekao je da želi umrijeti »na blagi dan Uskrsa«. Tako i bi: napustio je ovaj svijet točno na Uskrs, 10. travnja 1955. To je jutro, malo prije nego što mu je posustalo srce, prinio u najvećoj blagdanskoj radosti svoju posljednju svetu misu.

Prikladno je završiti riječima iz spomenutoga pogovora Mije Škvorca: »Tijelo mu nakon rekvijema prevezoše u novicijat Saint-Andrews-on-Hudson. Tamo je isusovačko groblje. Među ostalim jednoličnim spomenicima tamo je i Teilhardov. Na njemu se ne ističe ništa — samo iznad imena o. Petra Teilharda de Chardina kraljuje ono Veliko, kome je on želio služiti redovničkim i znanstveničkim srcem: IHS!«